

ACTUL GRAFIC INFANTIL – EVOLUȚIE ȘI SEMNIFICAȚIE

Conf. Univ. Dr. Magdalena Dumitrana
Universitatea Hyperion, București

INTRODUCERE

Utilizarea instrumentelor de scris este un act de civilizație, derivat dintr-o ambianță minim stimulativă; se poate observa deci actul grafic numai la copiii ce cresc într-un context de activitate grafică. De aici, s-ar putea ușor conchide că trăsătura grafică, cu regularitățile și neregularitățile sale, se raportează numai la acești copii. Studiile abordând acest domeniu, pe copiii aparținând unor perioade și spații diferite, unor civilizații diferite și unor grade diferite de instrucție în cadrul aceleiași culturi, au revelat existența unor conduite similare în interiorul aceluiași etape de vârstă. Mai mult, chiar în cazuri de deprivare (de pildă, instituționalizare), copiii, aflați în posesia materialului grafic, par să refacă în mod rapid etapele actului grafic, deși performanța propriu zisă poate să nu ajungă la nivelul celei a unui copil crescut într-un mediu normal, obișnuit.

În mod clar, una din primele acțiuni ale unui copil ce primește un instrument cu utilizare grafică (poate fi vorba de un simplu bețișor căruia i se descoperă calitatea de a trasa pe un material), este de a lăsa o urmă pe un suport. Această trăsătură grafică urmează apoi o evoluție ce însoțește dezvoltarea copilului, ajutându-l să își explice lumea și pe sine însuși. Pe de altă parte, producția sa grafică se îmbogățește pe măsura maturizării și dezvoltării psihomotrice și intelectuale, pe măsura conștientizării proprii ființe și a dezvoltării reprezentării schemei corporale.

Interrelația dintre conduita grafică și dezvoltare determină în cele din urmă apariția desenului ca element al funcției semiotice. Desenul sau imaginea grafică, afirmă Jean Piaget, este la început, un intermediar între joc și imaginea mentală. Desenul este o formă a funcției semiotice, care se aseamănă cu jocul simbolic prin oferirea unei aceleiași plăceri funcționale; el se aseamănă cu imaginea mentală prin faptul că, prin amândouă are loc un efort de imitare a realului (Piaget J, Inhelder B).

Cercetătorii actului grafic și-au pus, în legătură cu aceste modificări ale desenului întrebări privind existența unei stadializări a desenului. Răspunsurile

la aceste întrebări au venit relativ târziu, figurile cele mai importante în acest domeniu, în ceea ce privește reprezentările grafice la copil, sunt G.H. Luquet și L. Lurçat, D. Widlöcher, H. Wallon și Ph. Wallon, V. Lowenfeld, P. Osterrieth. Mai nou, Serge Tisseron consacră o mare atenție primelor trasări grafice ale copilului, poziția sa fiind declarat psihanalitică (Serge Tisseron, 1997). Evident, cunoașterea etapelor desenului infantil a determinat utilizarea informațiilor în psihoterapie (D.W. Winnicott, D. Widlöcher, Ph. Wallon, D. Engelhart) și educație (A. Stern, D. Widlöcher, Ph. Wallon).

ETAPELE EVOLUȚIEI DESENULUI

Dintre toți autorii care au identificat o stadializare a desenului infantil, Georges H. Luquet este cel pe deplin acceptat. În timp, au fost aduse unele elaborări în cadrul diferitelor etape luquetiene; cu toate acestea, el rămâne fără îndoială, cel mai aproape de o realitate recunoscută de toți cercetătorii. Specialist în istorie și filozofie, el se îndreaptă către psihologia copilului, în mod specific spre desenul infantil. Astfel, în 1913 el publică *Les Dessins d'un Enfant*, un fel de monografie în care prezintă ansamblul producției grafice a fiicei sale, într-o atitudine nouă, de abordare dinamică a desenului infantil. În 1927 apare lucrarea sa, devenită clasică, *Le Dessin Infantin*.

Începând cu G.H. Luquet, vorbim de trei faze principale ale desenului, anume: etapa mazăgălelii, etapa realismului infantil (cu subetapele: realismul fortuit, realismul neizbutit, realismul intelectual); realismul vizual. Aceste etape au fost reabordate mai ales de Widlöcher, care a rezumat în acest sens și cercetările extinse și profunde ale Liliane Lurçat precum și ale lui Henri Wallon. Expunerea următoare este ghidată de sinteza lui Daniel Widlöcher.

Etapa mazăgălelii – debutul exprimării grafice

La început, spune Widlöcher, există un gest și o suprafață care îl înregistrează, aflate într-o întâlnire (relativ) întâmplătoare. Afirmăția consideră punctul

de vedere al copilului, care întâmplător trasează o urmă pe o suprafață. Copilul conștientizează relația cauză-efect existentă între mișcarea (gestul) sa și urma respectivă și încearcă să reproducă această urmă. Pe măsură ce autocontrolul său motric se perfecționează, el încearcă sistematic și intenționat, să reproducă o anumită formă.

În jurul vârstei de un an, copilul începe să se intereseze de reproducerea liniilor pe care le trasează întâmplător și treptat, stăpânește din ce în ce mai bine mișcărilor. Pe de altă parte, caracteristic este faptul că, în această etapă, copilul nu manifestă intenția de a reprezenta ceva anume. Este ceea ce Luquet numește „realism fortuit” – faza mângălelii cu o semnificație ce se descoperă în cursul desenării (Piaget/Inhelder, p. 55, Widlöcher, p. 34).

În jurul vârstei de doi ani copilul e capabil să traseze linia orizontală și linia verticală și de asemenea, poate trasa bucle cu o configurație relativ regulată. În acest moment, accentuează D. Widlöcher, copilul face o descoperire importantă: el observă o asemănare între linia orizontală ondulată pe care el o desenează pe de-o parte și scrisul pe care el îl percepe, evident, fără a-i cunoaște sensul și organizarea. El încearcă să îl imite și se amuză să traseze o linie orizontală pe toată lungimea foii (Widlöcher, p. 36).

Copilul învață apoi să își controleze punctul de plecare și punctul de oprire a trăsăturii grafice, ceea ce îi permite să traseze linii scurte și mici linii buclate, ca o hașurare, ceea ce este interpretat ca fiind o încercare de a limita.

Un alt element al dezvoltării este încetinirea gestului – controlul vitezei.

Se poate face trecerea acum de la trăsătura continuă, amplă, necontrolat – explozivă, la o linie discontinuă, scurtă, repetată, liniară sau curbă. Această perfecționare a controlului motor va determina dezvoltarea controlului vizual. Urmează alte momente de perfecționare în tehnica actului grafic ce țin de sporirea autocontrolului motric și de progresul în integrarea datelor vizuale cu acest control al motricității, dezvoltându-se scheme integratoare a factorilor vizuali și motrici.

În această etapă, nu se poate vorbi de o paralelă între dezvoltarea intelectuală și progresul actului grafic. Copiii dotați intelectual pot manifesta un retard al capacităților grafice. De asemenea, nu se poate indica o vârstă precisă la care trebuie să se treacă la una sau alta din subetapele dezvoltării (Widlöcher, p. 40).

Intenția de a reprezenta

În cursul celui de-al treilea an apare la copil desenul propriu zis. Copilul realizează un traseu grafic căruia îi atribuie o identitate, un nume; această

conduită reprezintă debutul intenției de a reprezenta un obiect. Nu este vorba de un desen propriu zis ci de o „mângălitură” pe care o trasează și în care copilul recunoaște o asemănare mai mult sau mai puțin vagă între linia trasată și obiectul real; semnificația se descoperă astfel în cursul desenării (Piaget/Inhelder, p. 55; D. Engelhart, p. 14). Este vorba de ceea ce G. Luquet numește *realismul fortuit*.

Între trei ani și jumătate și patru ani începe să înțeleagă noțiunea de a reproduce un model, de a respecta o asemănare. Cu alte cuvinte, el începe să execute desene având un anumit model/obiect pe care dorește să îl reprezinte. În termenii lui Luquet, la această vârstă el achiziționează o „capacitate grafică totală”, care înseamnă existența intenției, a execuției și a interpretării corespunzătoare intenției.

Ultima subetapă a realismului fortuit, fază ce face tranziția spre următorul stadiu important, este ceea ce Luquet numește *realism nereușit* (*réalisme manquée*). Tendința spre realism a copilului se lovește de un obstacol pur fizic: din punct de vedere motric, copilul nu își poate ghida mișcărilor pentru a realiza traseul dorit. Mai specific, așa cum sumarizează Piaget, este vorba de o „incapacitate sintetică în care elementele copiei sunt juxtapuse în loc să fie coordonate într-un tot: o pălărie apare mult deasupra capului sau nasturii apar lângă corp.

Omulețul, care este unul dintre modelele dominante la început, trece de altfel printr-un stadiu de mare interes: acela al ‘omulețului mormoloc’ care nu are decât un cap prevăzut cu niște apendici filiforme, care sunt picioarele, sau cu brațe și picioare dar fără trunchi.” (Piaget/Inhelder, p. 55-56).

Stadiul realismului intelectual

În jurul vârstei de 4 ani desenul infantil intră în etapa numită a „realismului intelectual”; în acest moment copilul utilizează schemele grafice pe care le posedă pentru a reprezenta în mod intenționat, realitatea exterioară. Desenul cuprinde elementele obiectului real, fără a exista însă o preocupare pentru perspectiva vizuală. O față văzută din profil va avea doi ochi pentru că modelul are doi ochi (Piaget/Inhelder, p. 56); cele două laturi ale unei străzi cu fațadele caselor apar înclinate pe orizontală, ca și cum ar fi în același plan cu strada (Engelhart, p. 15).

Un alt element apare aici ca distinctiv și anume „transparenta”. Sunt figurate elementele invizibile ale modelului: „... călărețul va avea ambele picioare vizibile ca și cum calul ar fi transparent. De asemenea, vedem cartofii îngropați în pământ pe câmp, dacă nu au fost încă recoltați, sau în stomacul unui om,” (Piaget/Inhelder, p. 56). Ori „copilul nu va ezita ca, în interiorul unei case căreia i-a desenat fațada, să

reprezintă și interiorul camerelor care o compun, locatarii desfășurându-și sarcinile obișnuite, obiectele de mobilier, etc. (Widlöcher, p.52)

Acestui fenomen de transparență i se adaugă, conform observațiilor lui Luquet și reîntărit de studiile ulterioare, fenomenul amestecului punctelor de vedere. Luquet citează ca exemplu, desenul unei fetițe de 7 ani și 7 luni: ea reprezintă o căruță și un cal văzute din profil, având roțile în plan orizontal, iar căruța este văzută de sus. (Luquet, p. 139)

Ceea ce caracterizează în general desenul copilului în etapa realismului intelectual este schematismul reprezentărilor și grija de a le da o formă astfel ca obiectul să fie recunoscutibil, identificabil.

Tot în această perioadă se constituie, ceea ce Luquet numește „tipuri“. Tipul este „reprezentarea pe care un copil anumit o dă unui anumit obiect sau motiv, de-a lungul diferitelor sale desene în succesiune, reprezentare care prezintă o evoluție gradată“. Tipul tinde să se conserve, ca un fel de rutină; un exemplu foarte clar este oferit de primii omuleți desenați, care, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă rămân în același tipar, caracterizat în special prin absența trunchiului ceea ce face ca brațele, atunci când există, să se insereze direct în cap.

Pe de altă parte, tipul are tendința de a evolua. Este o etapă ce aduce inovații, respinse de multe ori datorită tendinței de conservare. Inovația este însă susținută de progresul capacității de sinteză; copilul achiziționează de asemenea, un vocabular privind diversele forme, mai bogat. Apare adăugarea de noi detalii, deși uneori acestea sunt ireconciliabile cu restul desenului.

Stadiul realismului vizual

Către 5-6 ani, copilul știe să deseneze și posedă o tehnică grafică; în această tehnică se regăsesc scheme achiziționate prin imitația adultului (uneori prin predarea de către adult-părinte sau educator); aceste scheme ajung în cele din urmă să domine reprezentarea grafică infantilă.

Se maturizează capacitățile de atenție; se dezvoltă un anume simț critic, pe care copilul le aplică la propriile desene, astfel că el nu mai este mulțumit cu vechile scheme, aparținând etapei anterioare, cea a realismului intelectual. În acest sens, Luquet afirmă: „Dacă se ia drept criteriu al realismului vizual, reprezentarea unui singur ochi pe capetele în profil, substituirea realismului intelectual cu realismul vizual se constată cel mai adesea între 8 și 9 ani.“ Tot el nuantează afirmația, pentru a-i atenua eventualul dogmatism: „Dar în această privință există în mod sigur mari diferențe individuale între copii: este posibil să se manifeste o intenție de realism vizual la vârste mult mai mici“, dând și exemple: „De pildă, o micuță

americană de 4 ani și 3 luni desenează o pisică având o singură ureche și precizează: *Numai o ureche. Cealaltă nu se poate vedea.* Un băiețel californian de 4 ani și 7 luni arată un desen al unei albine; întrebând fiind unde sunt picioarele, el întreabă la rândul său: *Se pot vedea picioarele albinelor atunci când zboară?.* Un băiețel german de 4 ani și 8 luni desenează un domn văzut din profil spate, astfel încât nu se vedea decât spatele capului și un ochi așezat pe linia (feței). Când părinții săi, necunoscându-i intenția, au spus: *Sărmanul om! Nu are nici gură, nici nas,* copilul s-a așezat astfel încât aproape le-a întors spatele și a întrebat: *Când el (omulețul) merge așa, îi vezi gura? Dar ochiul se vede.* (Luquet, p. 154)

Apariția realismului vizual înseamnă, pe de altă parte, declinul desenului ca modalitate privilegiată de expresie. Realismul vizual corespunde unui progres în reprezentarea lucrurilor. Pentru a percepe/înțelege dintr-un punct de vedere unic realitatea obiectului, este necesar să existe la copil o conștiință clară a identității obiectului sub toate aspectele sale. (Widlöcher, p. 60)

Realismul vizual exprimă, într-o formă specifică, încheierea unei etape în maturizarea copilului. Până acum, desenul a fost unul din principalele instrumente de cunoaștere, autocunoaștere și exprimare. De acum, copilul posedă alte instrumente, mai potrivite pentru noua sa etapă de dezvoltare. Este și momentul în care testelor de desen nu li se mai cunoaște valoarea cognitivă, dar li se acceptă valența proiectivă. Din viața celor mai mulți copii desenul dispare, rămânând motivant numai pentru cei cu aptitudini sau pentru cei cărora o educație conștientă le dezvăluie existența domeniului fabulos al esteticii.

Rezumatul stadializării

G.H. Luquet distinge deci, în evoluția grafismului infantil, cinci etape:

- „măzgăleala“: copilul descoperă întâmplător (după vârsta de 1 an), manipulând un instrument (de scris, bețișor), că acesta lasă urme pe o suprafață (aptă pentru trasare); este vorba de un act pur motric.
- realismul fortuit (întâmplător): începe între doi și trei ani, spre sfârșitul fazei măzgălelii. Trasând, fără intenția de a reprezenta ceva, copilul descoperă din întâmplare, o asemănare formală între linia sa și un obiect. (Această asemănare nu este obiectivă, nu e nevoie ca ea să existe în realitate). Retrospectiv, copilul numește traseul său, după acel obiect.
- realismul nereușit (neizbutit/manqué): debutează între trei și patru ani. Apare o „defazare“ între intențiile copilului și capacitățile sale grafo-motrice și de reprezentare. Elementele desenului apar juxtapuse datorită unei incapacități sintetice.

- d. realismul intelectual: începe în jurul vârstei de 4 ani și se manifestă până la 10-12 ani. Copilul desenează obiectul, nu cum se vede acesta, ci pe baza a ceea ce știe despre acest obiect. Se manifestă: fenomenul de transparență (elementele dinăuntru sunt reprezentate simultan cu elementele exterioare de exemplu, copilul desenează fațada casei, dar și mobilierul dinăuntru; profilul unei ființe are doi ochi, deși în mod obiectiv nu se vede decât unul – copilul însă știe că acea ființă are doi ochi); fenomenul de aplecare/culcare/orizontalizare (de pildă, pomii aflați de-o parte și de alta a unei alei sunt desenați culcat, în același plan orizontal cu aleea). Se observă: utilizarea detaliului reprezentativ; acumularea de detalii; utilizarea simultană a mai multor perspective.
- e. realismul vizual: apare în jurul vârstei de 7-8 ani și se instalează în mod dominant pe la 9-10 ani, uneori mai târziu (12 ani). Copilul descoperă perspectiva și elimină schemele grafice anterioare (transparență, orizontalizare, aglomerare de detalii, simultaneitatea punctelor de vedere). El desenează obiectul așa cum îl vede.

Din acest moment interesul pentru desen scade mult la copil; desenul propriu zis nu mai suferă modificări importante.

Autorii moderni reduc cele cinci etape luquetiene la trei: mângăleala; realismul intelectual, cu câteva sub-etape; realismul vizual. De asemenea, există numeroși cercetători care își exprimă rezerva față de terminologia creată de G.H. Luquet pentru a exprima esența fiecărei etape și subetape. Cu toate acestea, nimeni nu a reușit să înlocuiască acești termeni, astfel că ei au rămas ca o referință generală în studiile consacrate desenului infantil.

Desen și psihopedagogie

Aplicarea primară a desenului în psihologie se referă la *teste*. În acest context există mai multe clasificări ale testelor bazate pe desen. Se va prelua aici schematizarea realizată de Daniel Widlöcher, specialist în analiza desenului infantil (Widlöcher p. 196-270). Pentru aceasta el avansează trei criterii cărora le subsumează diferitele categorii de teste:

I. Testele de desen și studierea maturizării intelectuale

Pe baza constatării că există un raport de determinare parțială între progresul produselor grafice și dezvoltarea inteligenței, s-a emis ipoteza (confirmată, deși cu rezerve), că desenul este un mijloc adecvat de explorare a acestei dezvoltări.

Metoda cea mai la îndemână este de a compara, în interiorul aceleiași vârste, producțiile grafice ale unui copil cu cele ale altuia, având ca punct de reper diferitele stadii de dezvoltare a desenului. Dar, așa cum

observă Widlöcher, este vorba de o evaluare relativă, întrucât există și alți factori perturbatori ai dezvoltării: întârzierea în maturizarea psihomotrică, tulburări ale schemei corporale, tulburări afective.

De acești factori au ținut seama studiile ce au urmat, căutând să construiască sarcini mai puțin sensibile la alți factori decât cei legați direct de dezvoltarea inteligenței. Testele de acest tip sunt:

1. Teste de desen geometric

Studiile și cercetările mai multor autori de teste au stabilit cu aproximație etapele genetice parcurse de copil în actul grafic: la 18 luni: mângăleli; la 2 ani: imitarea liniilor verticale; la 2 ani și 6 luni: imitarea liniilor orizontale, verticale paralele, închiderea unui semicerc executat în fața copilului; la 3 ani: curbe, cerc, liniile întrerupte de până acum devin continue; la 3 ani și 6 luni: imitarea liniilor oblice, crucea; la 4 ani: execută un pătrat figuri închise; la 5 ani: reușește să facă o stea din trei încercări; triunghi; dreptunghi cu diagonale; la 6 ani: romb; încrucișarea unor linii ondulate; după 6 ani se observă dispariția buclelor și progresul în precizia liniilor oblice.

Fiind mai ușor de urmărit în desenul infantil de început, formele geometrice au constituit punctul de sprijin pentru testele bazate pe desen geometric. Cele mai vechi teste de acest tip sunt:

- probele de desen din cadrul *testului Binet-Simon*: la cinci ani copilul poate să copieze un pătrat, la șase ani-un romb, la zece ani poate reproduce un desen din memorie (o secțiune din prismă).
- *Scala de dezvoltare a lui Gesell*, în care se notează și dezvoltarea funcției grafice: la 1 an și 4 luni, copilul mângălește viguros, prin imitație; la 2 ani apare linia verticală, la 2 ani și 6 luni-linia orizontală, la 3 ani apare desenul intenționat. Gesell abordează desenul mai ales din punctul de vedere al motricității
- *Testul Lauretta Bender*: copilului i se prezintă nouă figuri geometrice care trebuie reproduse; pentru a reuși, copilul trebuie să înțeleagă structura formei. Se observă un progres în execuție, pornind de la vârsta de 3 ani și care se completează până la 11 ani. Dincolo de această vârstă nu se mai obțin alte performanțe, mai bune, ci se observă doar o creștere a abilității motrice
- *Figura complexă a lui Rey*: i se prezintă copilului o figură compusă din mai multe figuri geometrice; într-o primă etapă i se cere să o copieze și într-o a doua etapă i se cere să o reproducă din memorie. Este un test aplicabil copiilor de peste 8 ani.

2. Teste de desen figurativ

Cele mai cunoscute sunt testele care utilizează reprezentarea personajului uman.

S-a constatat că reprezentarea grafică a omulețului trece prin câteva stadii ușor de identificat.

Între 2 și 3 ani apare doar, după expresia lui Prudhommeau, o trăsătură amorfă, o suprafață îngrădită de o linie; practic, omulețul nu există decât în stadiu de intenție

Între 3 și 4 ani, copilul reprezintă un cerc, acesta fiind atât capul cât și corpul. Este omulețul „mormoloc”: o linie curbă închisă la care sunt atașate câteva fire, care figurează picioarele. În interiorul cercului apar puncte sau mici rondoale ce reprezintă ochii, nasul, gura. Apoi copilul începe să reprezinte brațele – linii atașate de picioare sau de cercul – cap.

Spre 4 ani, mormolocul este îmbogățit cu detalii: ochi, gură, nas, buric. Uneori copilul reprezintă sexul sau părul.

Între 4 și 5 ani tipul de omuleț-mormoloc este abandonat, făcându-se tranziția spre omulețul tipic. Schema cuprinde: două ovale de mărimi diferite – capul și trunchiul, brațele sunt inserate în partea superioară a ovalului corp, iar picioarele, în partea inferioară a lui.

Spre 7 ani, omulețul este complet și articulat, uneori îmbrăcat; membrele au contur dublu; mâinile au degete.

Spre 8 ani apare și gâtul. Omulețul se perfecționează prin adăugarea de detalii.

Între testele de desen figurativ mai cunoscute sunt:

- *testul omulețului creat de Florence Goodenough* (1920): tehnica testului este simplă, de aceea aplicarea acestuia poate fi și colectivă. Copilul primește o foaie de hârtie și un creion; i se cere: „Desenează un omuleț din față, cât de bine poți tu.” Nu se dau lămuriri la întrebări, ci se repetă: „Fă cât poți tu mai bine.” Nu există limită de timp, lăsând copilul să facă un desen cât mai complet. Sistemul de notare constă în acordarea câte unui punct pentru fiecare element prezent și fiecare modalitate de reprezentare a elementului respectiv. De pildă: nas prezent: 1 punct; gură prezentă: 1 punct; nas și gură reprezentate prin două linii: 1 punct; nări reprezentate: 1 punct

Suma tuturor punctelor obținute este de 52. Baremul de vârstă pe baza punctelor este: la 3 ani scorul este de 2 puncte; la 7 ani scorul este de 18 puncte, la 13 ani, copilul obține de obicei 42 de puncte.

Dezvoltarea rapidă a utilizării testului se datorează numeroaselor sale avantaje: corelație satisfăcătoare cu alte probe de inteligență, facilitare de administrare, favorizarea contactului cu copiii. De asemenea, stabilitatea emoțională a copilului între 5 și 12 ani este un factor favorizant și care explică și corelarea rezultatelor la „Omuleț” cu cele ale altor teste de inteligență.

Prima revizuire a testului omulețului a fost făcută de Harris (1963). El a modificat consemnul și a separat personajul masculin de personajul feminin (grila Goodenough avantaja personajul feminin). A mărit

numărul de itemi și a furnizat ilustrații schematice. Mai recent, *Jaqueline Royer* (1977) a propus o nouă revizuire a testului omulețului. Scala ei de evaluare cuprinde un număr mare de elemente particulare, clasificate și cuantificate în funcție de vârstă. Testul cuprinde o scală globală, divizată în trei scale parțiale: capul (23 itemi), schema corporală (33 itemi) și veșmintele (14 itemi). Există separat o scală referitoare la utilizarea culorilor. Dincolo de dimensiunea cantitativă, J. Royer abordează studiul afectivității exprimată prin desen și analiza calitativă a acestuia.

- *testul lui Fay* (1927/1934): se încearcă stabilirea unei scale măsurând dezvoltarea aptitudinilor grafice în corelație cu dezvoltarea intelectuală. Instrucțiunile sunt: „Desenează: o femeie se plimbă și plouă.” Sunt considerate cinci elemente: femeia; se plimbă; într-un peisaj; se protejează de ploaie, fiecare dintre aceste elemente generând detalii care sunt cotate. (Widlöcher, p. 210-211)

3. Desenul după natură

A fost propus de A. Rey: se aranjează în scară șase cuburi, care sunt așezate în fața copilului întâi din profil apoi din față și se cere acestuia să le deseneze. Performanțele copiilor, după studiile lui Rey, concordă cu cele obținute la testul Fay și Goodenough. (Widlöcher, p. 213)

4. Testele cu sarcini mixte

Testele cu sarcini mixte se adresează copiilor de vârstă școlară. Se aplică grupurilor. Copilului i se prezintă o foaie de hârtie, identică în dimensiuni cu o foaie de caiet, obișnuită, pe care sunt dispuse în coloane, desene geometrice (cerc, pătrat, romb, etc.) și figurative (om din față, din profil, biserică, pom, pește din profil, etc.). Sunt optsprezece desene care trebuie copiate într-o oră.

II. Testele de desen și studierea personalității

Studierea simbolismului desenului infantil precum și analiza comportamentului celui care desenează, au dus în mod logic la descoperirea și utilizarea valențelor proiective ale desenului și căutarea unor criterii stabile de cunoaștere a personalității desenatorului. Testele de acest tip sunt numeroase. Iată câteva din ele:

- *testul HFD (Human Figure Drawing) al lui Karen Machover* (1949); ea pune la punct acest tip de utilizare, pe baza valențelor „omulețului” lui Florence Goodenough. Aplicarea testului se face în două etape. Prima etapă este non verbală: copilului i se dă o foaie de hârtie A4, un creion negru și o gumă; i se cere să „deseneze o persoană”. Sunt notate: timpul de executare a desenului, comentariile spontane ale subiectului, ordinea în care desenează diferitele părți.

După ce este terminat primul desen, copilului i se dă o a doua foaie de hârtie, cerându-i-se să „deseneze o persoană de celălalt sex“. A doua parte a probei este verbală. Pentru fiecare personaj desenat, experimentatorul aplică un chestionar, prin care se cere copilului să spună (invențe) o poveste despre personajul respectiv. Există și un chestionar pentru copii și un alt chestionar pentru adulți.

- *testul casei al F.Minkowska* (1948). Autoarea consideră că o casă este un Eu deghizat, casa fiind adesea reprezentată în mod antropomorfic: cele două ferestre reprezintă ochii, ușa reprezintă gura; de asemenea, casa simbolizează căminul familial, care respinge sau primește. Se cere copilului să deseneze o casă. El are la dispoziție o foaie de hârtie și culori.
- *testul arborelui al lui Karl Koch* (1958). Se cere subiectului să deseneze „un copac“ (pom), „dar nu un brad“. Tehnica sa de interpretare se sprijină pe date grafologice. De asemenea, în interpretare, Koch dă spațiului grafic o semnificație simbolică

bazată pe schema lui Max Pulver cu cele patru spații simbolice (sus: spațiul spiritual și desfășurarea în mediul ambiant; jos: tendințe erotice, pulsuni biologice, apartenența la lumea colectivă; stânga: trecutul, introversia, fixațiile infantile; dreapta: viitorul, extraversia, autoritatea) (Widlöcher, p. 223).

- *testul familiei* al lui Corman; *testul H.T.P.* (*House, Tree, Personage*) al lui J. Buck; *testul Stele-Valuri* al Ursulei Avè-Lallemant sunt alte câteva dintre cele mai cunoscute teste de desen utilizate pentru valoarea lor proiectivă.

De asemenea, multe dintre testele aplicate în scopul aprecierii maturizării intelectuale, sunt acum utilizate mai ales pentru semnificațiile lor proiective.

Scurta trecere în revistă a potențialului conținut în desenul infantil demonstrează, pe lângă importanța actului grafic în dezvoltarea normală a persoanei și necesitatea utilizării lui în educație și terapie în vederea obținerii unor informații specifice, inaccesibile altor instrumente de cunoaștere.

BIBLIOGRAFIE

1. **Anastasi A** – *Psychological Testing*, New York: Macmillan Publishing Company, 1990, sixth edition.
2. **Anzieu D, Chabert C** – *Les methodes projectives*, Paris: Puf, 1992, 9e edition.
3. **Bourgès S** – *Approche génétique et psychanalytique de l' enfant*. Tome 1. Choix et interpretation des épreuves, Paris: Delachaux & Niestlé, 1991.
4. **Boutonier J** – *Les dessins des enfants*, Paris: Éditions de Scarabée, 1953.
5. **Enăchescu C** – *Elemente de psihologie proiectivă*, București: Editura științifică, 1973.
6. **Enăchescu C** – *Expresia plastică a personalității*, București: Editura Științifică, 1975.
7. **Engelhart D** – *Dessin et personnalité chez l'enfant*. Monographies Françaises de psychologie, no. 52, Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1980.
8. **Fay HM** – *L'intelligence et le caractère:leur anomalies chez l'enfant*, Paris, 1934.
9. **Fay HM** – *Inteligenta și caracterul*, București: Editura „Cultura Românească“ S.A.R, 1941.
10. **Gesell A et al** – *The first five years of life*, New York: Harper & Brothers Publishers, 1940.
11. **Gesell A, Ilg FL et al** – *The child from five to ten*, New York: Harper & Brothers Publishers, 1946
12. **Luquet G.H.** – *Le dessin enfantin*, Neuchâtel: Delachaux & Niestlé, 1967.
13. **Lurçat L** – Rôle de l'axe du corps dans le départ du mouvement. *Psychologie française*, no.2, 1964).
14. **Meredieu de F** – *Le dessin d'enfant*, Paris: Éditions Universitaires, 1974.
15. **Navarro A** – *Ledessin du bonhomme chez l'enfant*, Inspection de l'Éducation Nationale <http://www.ac-amiens.fr/inspections/amiens5>
16. **Piaget J, Inhelder B** – *Psihologia copilului*, București: E.D.P. (fără an).
17. **Rey A** – Epreuve de dessins témoins du développement mental. *Archives de psychologie*, XXXI, 1945, p. 369-380.
18. **Stern A** – *Aspects et technique de la peinture d'enfants*, Paris: Delachaux & Niestlé S.A, 1956.
19. **Wallon Ph, Cambier A, Engelhart D** – *Le dessin de l'enfant*, Paris: Puf, 1990.
20. **Widlöcher D** – *L'interprétation des dessins d'enfants*, Bruxelles: Charles Dessart, 1965.